

Fâtih Devri Şâirlerinden Cemâlî'nin Divanı'nda Yer Alan İki Tarih

İ. Çetin DERDİYOK*

Edebiyat, hayatın her anını her alanını kapsayan bir sanattır. Sanatçılar, içerisinde yer aldıkları bu an ve alana yabancı kalmazlar; çevrelerinde oluşup gelişen olaylara karşı duyarsız olamazlar. Bu durum, birçoklarınınca kalıplaşmış, hayattan kopuk bir sanat olarak değerlendirilen Klasik Edebiyatımız için de geçerlidir. Divan şairlerimiz de çoğu kez çağlarının tanığı olmuşlardır. Arandığı zaman onların eserlerinde de yaşadıkları döneme ait izler mutlaka bulunacaktır. Edebiyat sanatının bu özelliği, tarih bilimi açısından da büyük önem taşımaktadır. Bugün birçok tarihi bilgi, edebi eserlerden elde edilebilmiştir ve elde edilmektedir.

XV. yüzyıl Divan Edebiyatı şairlerimizden Cemâlî de şiirlerinde bir bakıma çağının tanıklığını yapmıştır. Cemâlî Divanı'nda¹ yer alan kaside ve kıt'a-i kebirelerin çoğu, İstanbul'un fethi ve Sultan Mehmed'e övgü niteliğinde şiirlerdir. Şair Cemâlî'nin Divanı'nda biri nazım di-

ğeri kıt'a nazım şekliyle yazılmış iki de tarih bulunmaktadır. Biri Farsça, diğeri Arapça-Farsça mülemma biçiminde yazılan bu kıt'alar, devrin padişahı Fâtih Sultan Mehmet'e övgü ve duayla İstanbul'un fethine ve Boğazkesen Hisarı'nın yapımına düşürülmüş tarihlerdir.

Cemâlî Divanı'nın 12-b varlığında "Bu iki beyt Pâdişâh-ı İslâmın Kal'a-i Kostantaniyye'yi feth itdüğünün târîhidür."² ibaresinin altında yer alan Farsça yazılmış bu nazm, ibareden ve aşağıda yer alan beyitlerden anlaşılacağı gibi İstanbul'un fethine düşürülmüş bir tarihtir.

Hâsil-ı milk Şâh bâkî bâd

Mâh u mihr-eş nedîm ü sâkî bâd

Feth-i Kostantaniyye-râ târîh

Kâm-ı Şeh iy hemîşe bâkî bâd³

Beyitlerin Türkçesi: Ülkenin özü padişah ebedi olsun; onun sevgisi yâr ve dost olsun. Kostantaniyye'nin fetih tarihi; padişahın muradı ey, daima ebedi olsun.

Yukarıdaki beyitlerin birincisinde ve Türkçe anlamında görüldüğü gibi şair, İstanbul'u feth eden Sultan Mehmed'i ülkenin canı ve özü olarak düşünüyor ve onun sevgisini, dostluğunu umuyor. İkinci beyitte ise *Kâm-ı Şeh iy hemîşe bâkî bâd* dizesini Kostantaniyye'nin fetih tarihi olarak düşürdüğünü açıkça be-

lirtiyor. Ebcad hesabıyla bu dizdeki harflerin tarih-i tama⁴ göre toplamı 857 sayısını vermektedir. Bu da Hicrî takvime göre İstanbul'un fetih tarihidir.

Yine Cemâlî Dîvânı'nın 21-b vараğında "Bu iki mülemma beyt Pâdişâh-ı Hazret Kal'a-i Cedîde'yi binâ kılduğının târîhidür"⁵ ibaresinin altında yer alan Arapça-Farsça mülemma biçiminde yazılmış bu kıt'a da yeni yapılan bir kale için düşürülmüş tarihtir.

Mâlik-i memleket Mehemed Hân

Zeyyene'l-husne fi-memâlikihî

Geşt târîh-i vakt-i mebnâyîş

Halleda'llâhu mülke mâlikihî⁶

Beyitlerin Türkçesi: Ülkenin sahibi Mehmed Han'dır; onun ülkesi kaleyle donandı. "Allâh, onun ülkeye sahipliğini sürekli kılsın." (dizesi), onun yapılış tarihi oldu.

Bu beyitlerin birincisinde ve Türkçe anlamında görüldüğü gibi önce Mehmed Hân'ın ülkenin sahibi olduğu belirtilmiş; sonra da onun memleketinin kaleyle süslenip donandığı söylenmiş. İkinci beyitte ise ülkeyi donatan bu kalenin yapılış zamanına *Halleda'llâhu mülke mâlikihî* dizesiyle tarih düşülmüştür. Ebcad hesabıyla bu dizinin harflerinin toplamı da tarih-i tama göre 856 sayısını vermektedir. Eski ve yeni kaynaklara baktığımızda bu tarihte Boğazkesen Hisarı'nın, yani bugünkü Rumeli Hisarı'nın yapılmış olduğunu görüyoruz.

Eski kaynaklardan Oruç Beg Tarihi'nde, "Sonra Sultan Mehmed, İstanbul şehri yanında Boğazkesen Hisarı'nı yapmak istedi. İlerigelenleri toplayıp yapmaya başladı. Her taraftan Sancak Beğlerine iş verdiler. Dört kulenin her birini bir vezire verdiler. Temelini kazmaya başladılar. 20 kulaç kadar kazınca birden bir büyük hamam kubbesi çıktı. Deniz kenarında idi. Onun tarihini bilmediler ki ne zamanda yapılmıştır. Şeytan işi bir kubbedir. Baktılar. Âdem'den önce mi, sonra mı yapılmış bilemediler. Hakkın

hikmetine hayran kaldılar. O kubbeyi dahi temeline varıncaya kadar kazdılar. Hisarın temelini vurdu. 4 ay içinde hisarı sapasağlam yaptılar. Çevresine hendek kazdılar. Önüne toplar kurdular. Karadeniz'den, Akdeniz'den gelen gemileri geçirmesin diye.

İstanbul Boğazı'nı kesti. Kınımda-yacak hali kalmadı."⁷

sözleriyle Boğazkesen Hisarı'nın yapımı ve durumu hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Yine eski kaynaklardan Târîh-i Ebü'l-Feth'te "Ve deniz kenârındaki bârûya, leb-i deryâya muttasıl bir hisâr-beççe yapıldı; denize açılır yigirmi kapu konuldu, ve her bir kapudan içeri bir ejderhâ-yı âteş-bâr şeklinde toplar konuldu ki, her birinin taşı felek-i tedvîr-i kamerden nişân virür ki, bunlar atıldukça hiddet-i sür'at-i seyrinden,

Beyt,

Deniz üstinde top taşından
Köprü yapıldı sanur anı gören.

Nesr- Ve mukâbilindeki Yenice-kal'a tarafından bu nev'a hisâr-beççe ve toplar kuruldu; boğazı kestiler. Şöyle ki, Ak-deniz'den Karadeniz'e kuş uçmazlar.

Nazm

Budur ol kıssalarda kim dinilür
Kesti deryâ boğazdan İskender
Melik Kaydâfe'den kinâyettür
Mülk-i Kostantiniyye iy server.⁸

sözleri ve beyitleriyle, Boğazkesen Hisarı güzel ve etkileyici bir biçimde tasvir edilmektedir.

Yeni kaynaklardan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Tarihi'nin birinci cildinde⁹ Boğazkesen Hisarı'nın yapımı hakkında geniş bilgi yer almaktadır. Halil İnalçık'ın yazmış olduğu İslâm Ansiklopedisi'nin Mehmed II. maddesinde¹⁰ de bu kalenin yapılış ve 856 Muharreminde tamamlanması hakkında bilgi bulunmaktadır. Ayrıca Reşad Ekrem Koçu'nun Osmanlı Padişahları¹¹ adlı eserinin Fatih Sultan Mehmed bölümünde de bu konuyla ilgili bilgi vardır. Aslında Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul'un fethinden söz eden kaynakların büyük bir kısmında bu bilgileri bulmak mümkündür.

Kıscası, bu bilgilere ve kaynakların H. 856 tarihinde yapılmış başka bir kaleden söz etmemesine dayanarak, bu tarihin, şairimiz Cemâlî tarafından Boğazkesen Hisarı için düşürülmüş olabileceğini tahmin ediyoruz.

Buraya kadar verilen bilgi ve örneklerde görüldüğü gibi şair Cemâlî'nin dizelerinin içeriğiyle tarihi kaynaklar birbirine son derecede uymaktadır. Bu durum, edebiyatla tarih biliminin birbiriyle ne kadar ilgili olduğunu; hatta edebiyatın hayatın her anını her alanını kapsadığını bir kez daha göstermektedir. ☆

* Ç.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Görevlisi.

- 1 Bu Divan, Kayahan Erimer tarafından bulunmuş ve 1973-1974 *TDAY BELLETTEN dergisinde* "Gün Işığında Çıkan Değerli Bir Eser" adlı makale ile tanıtılmıştır. Tarafımızdan ise, 1988 yılında Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak "Cemâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)" adlı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.
- 2 DERDİYOK, İ. Çetin (Arş. Gör.) *Cemâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. Mine MENGİ), Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana 1988, s. 155.
- 3 a.g.e.
- 4 DİLÇİN, Cem, *Örneklerle TÜRK ŞİİR BİLGİSİ*, TDK Yayınları, Ankara 1983, s. 503.
- 5 Bkz. not 3, s. 154
- 6 a.g.e.
- 7 Edirneli Oruç Beg, *Oruç Beg Tarihi*, Hazırlayan: Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul Tarihiz. s. 107, 108.
- 8 Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, Hazırlayan: Mertol Tulum, İstanbul 1977, s. 44, 45.
- 9 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi I. Cild 2. baskı*, TTK Yayınlarından, Ankara 1961, s. 458-463.
- 10 İnalçık, Halil, "Mehmed II.", *İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988, s. 510.
- 11 Koçu, Reşad Ekrem, *Osmanlı Padişahları*, Ana Yayınevi, İstanbul 1981, s. 77.